

Сергій Іванюк

СОРОЧИНЦІ В ПОЛТАВСЬКИЙ ПЕРІОД ВЕЛИКОЇ ПІВНІЧНОЇ ВІЙНИ 1708 – 1709 рр.: ЗА МАТЕРІАЛАМИ «ПОХІДНОЇ КАНЦЕЛЯРІЇ О. Д. МЕНШИКОВА»

На підставі низки раніше неопублікованих документів із фонду «Похідна канцелярія О. Д. Меншикова» зібрання «Російської секції» Науково-історичного архіву Санкт-Петербурзького інституту історії Російської академії наук докладно висвітлюються події Полтавського періоду Великої Північної війни (осінь 1708 – літо 1709 рр.) у районі містечка Сорочинці.

Ключові слова: Сорочинці, Петро I, Карл XII, Полтава, Північна війна.

У наші дні залишається незаперечним той факт, що події Великої Північної війни під час перебування шведської і російської армій на території Гетьманщини (Сіверщині, Лівобережній Україні та Слобожанщині) восени 1708 – влітку 1709 рр. є одним з найважливіших і вирішальніших етапів в протиборстві Карла XII і Петра I. Попри те, що тема Полтавського періоду досить широко висвітлена у світовій історіографії, кількість опублікованих джерел, пов'язаних з цим історичним періодом, залишається недостатньою і не охоплює повною мірою тієї джерельної бази, яку мають в розпорядженні архіви Росії, України і Швеції.

Зокрема, якщо звернутися до колекції документів російського командування на цей період, які знаходяться у фондах державних архівів Російської Федерації, стає зрозуміло, що кількість опублікованих джерел, незважаючи на широку популярність цієї воєнно-історичної події, дуже мала. При цьому можна назвати лише два фундаментальні видання російською мовою, повністю присвячених Полтавському періоду Великої Північної війни. Це восьмий і дев'ятий том збірки листів імператора Петра I з додатками, а також публікація документів за 1708 – 1709 рр., виданих за результатами колективної роботи співробітників Російського державного архіву давніх актів (РДАДА)¹.

Хотілося б відмітити, що упорядники перелічених вище видань при формуванні своїх збірок в основному спиралися на фонд № 9 «Кабінет Петра I і його продовження», що знаходиться у розпорядженні РДАДА. Цей фонд по-справжньому вважається базовим для дослідників подій Великої Північної війни. Документи саме з цього архіву ставали основними для вивчення Полтавського періоду кількома поколіннями істориків як Росії, так і низки зарубіжних країн². На жаль, до теперішнього часу залишається недостатньо вивченою ще одне зібрання джерел початку XVIII ст., яке знаходиться у матеріалах «Російської секції» Науково-історичного архіву Санкт-Петербурзького інституту історії Російської академії наук (далі РС НІА СПбІІ РАН. – **Авт.**). У даному випадку йдеться про документи, що детально висвітлювали події Великої Північної війни, якими наповнений фонд № 83 «Похідна канцелярія О. Д. Меншикова».

© Іванюк Сергій Олександрович – кандидат історичних наук, заступник завідувача відділу Меморіально-історичного музею Федерального державного бюджетного закладу культури «Державний історико-меморіальний музей-заповідник «Сталінградська битва» (м. Волгоград).

На особливу увагу заслуговують документи цього фонду саме Полтавського періоду (осінь 1708 – літо 1709 рр.), коли О. Д. Меншиков був повноправним начальником російської кавалерії і тому організатором розвідувальної діяльності. Окрім цього, під час відсутності Петра I на театрі військових дій він ще і фактично виконував обов'язки головнокомандувача російської армії. Відповідно величезний об'єм інформації про події, що відбувалися, проходив саме через штаб (похідну канцелярію) князя. Серед цих документів – зведення про місця розташування і переміщення військ по театру військових дій, характеристика гарнізонів фортець, склад команд і партій, імена командирів і начальників, повідомлення про супротивника, питання організації розвідки і постачання армії. При цьому більшість листів і паперів з похідної канцелярії О. Д. Меншикова є досі невідомими широкому колу дослідників³.

Для українських істориків ці документи представляють особливу цінність, оскільки вони є одним із важливих джерел інформації про події, що відбувалися, в Гетьманщині у важкі роки напередодні Полтавської битви. Цей матеріал також представляє інтерес і для краєзнавців, які б хотіли дізнатися детальнішу інформацію про те, що подієво відбувалося безпосередньо біля міст і містечок України в період Великої Північної війни.

На особливу увагу заслуговує той період, коли ворогуючі армії зайняли традиційні для XVIII ст. зимові квартири. У попередній роботі «Карл XII проти Веприка» автором статті на основі документів РС НІА СПбІІ РАН досить детально були розкриті події, що відбувалися у Веприцькій фортеці напередодні її штурму шведськими військами (грудень 1708 – січень 1709 рр.), а також передумови, що вплинули на рішення короля захопити будь-якими засобами це невелике українське місто⁴. У цій статті розглядається доля ще однієї невеликої фортеці – Сорочинці, що виявилася також, як і Веприк, у центрі військових дій Полтавського періоду, але й досі недостатньо розкрита в історіографії.

Варто нагадати, що в листопаді 1708 р. з настанням холодів шведське командування прийняло рішення розмістити свої війська на так званих «зимових квартирах», розподіливши військові загоны за населеними пунктами Гетьманщини в районі Ромен, Гадяча, Прилук і Лохвиці. При цьому загальна площа зайнятої військами Карла XII території становила 50-60 км⁵. Оцінивши стратегічну важливість населених пунктів, які оточували квартирний район супротивника і давали можливості для створення ключових баз ведення розвідувально-диверсійної діяльності, російським командуванням були сформовані невеликі мобільні з'єднання з драгунської й іррегулярної кавалерії, посилені піхотними загонами, які повинні були оперативно зайняти найважливіші об'єкти в регіоні. Окрім цього, гарнізони російської армії в цих укріплених пунктах повинні були забезпечити безпеку в разі атаки з боку супротивника, тобто не дати ворогові перезайняти основні позиції в районі розквартирування.

Невеликі підрозділи царських військ були розподілені до початку грудня 1708 р. по всій Лівобережній Україні і ланцюгом своїх легких загонів стискали район розквартирування шведської армії: основні сили армії (3 піхотні дивізії) розташувалися в районі Михайлівки, Мижерічі і Лебедина (головна квартира); мобільними гарнізонами зайняті українські містечка Веприк (1500 чоловік піхоти⁶), Сорочинці (загін князя Г. С. Волконського⁷), Ніжин (2 піхотні полки з бригади полковника І. Анненкова), Переяслав (загін генерал-майора М. Ю. Інфланта⁸) і Полтава (бригадир А. Г. Волконський з Інгерманландським драгунським полком⁹); між Ромнами і Конотопом курсували розвідувально-диверсійні загоны донських козаків і калмиків під керівництвом царських ад'ютантів А. І. Ушакова і Ф. О. Бартенєва.

Таке розташування, що охоплює противника, давало можливість розвідувально-диверсійним загонам Петра I повною мірою використати всі способи малої війни в цих укріплених пунктах. Не даючи шведським військам перепочинку, вони примушували його постійно знаходитися у бойовій готовності. Як повідомляли в цей час зі шведського табору – «от ближняго соседства с москвичами чинятся... некоторыя безпокойства и частые реконтры между их и наших партиев»¹⁰. Однією з таких укріплених баз, організованих російським командуванням, стала Сорочинська фортеця.

Містечко Сорочинці було відоме ще з 20-х рр. XVII ст. як укріплене поселення на правому березі річки Псел¹¹. Воно було центром однойменної сотні Миргородського козацького полку, в якому в початковий період Великої Північної війни із-за незручності розміщення в Миргороді знаходилося і полкове правління¹². У листопаді 1708 р. Г. С. Волконський повідомляв про те, що «фартеця сарочинская зело велика»¹³. Це вказує на те, що на початку XVIII ст. Сорочинці були досить великим населеним пунктом¹⁴. У 1729 у містечку налічували 857 дворів¹⁵.

Укріплення Сорочинців знаходилися на підвищенні, мали форму трикутника і склалися із земляних валів, які проходили зі східного і західного боку. Два входи у фортецю розташовувалися з північного і південного боку. Периметр сторін фортеці складав 1491 м при довжині валів 988,32 м і ширині 23,43 м¹⁶. При цьому точних відомостей про оборонні споруди Сорочинської фортеці в Полтавський період не збереглося. Можна припустити, що осінню 1708 р. в систему її укріплень входили традиційні для фортифікаційних споруд Гетьманщини земляні бастиони з вежами і дерев'яний частокіл¹⁷. Окрім цього, деякі дослідники вказують на те, що на початку XVIII ст. в Сорочинській фортеці знаходилася так звана «кам'яниця» – будівля з міцними стінами і дверима, а також невеликими вікнами, схожими на бійниці. Такі характерні споруди могли використовуватися як цитадель і давали можливість захисникам фортеці стримувати тут облогу під час прориву ворога за захисну огорожу¹⁸.

Щоб зайняти Сорочинці раніше супротивника, 16 листопада 1708 р. було прийнято рішення про направлення до містечка полковника О. О. Головіна з двома батальйонами Копорського і Ростовського піхотних полків. Але для підтримки піхотних підрозділів потрібні загони кавалерії, і у вирішенні цього питання фельдмаршал звернувся до О. Д. Меншикова як командувача над російською кіннотою¹⁹. Виконуючи його прохання, князь направив до Сорочинців генерал-майора Г. С. Волконського з драгунським загonom, який у цей час знаходився в районі Конотопа²⁰. Зайнявши Сорочинську фортецю до підходу піхоти, він повинен був організувати розвідку в підконтрольному районі й провести оборонні заходи у фортеці, щоб підготувати плацдарм для батальйонів О. О. Головіна, що знаходилися на марші²¹. Виконуючи наказ командування, кіннота князя форсованим маршем висунулася в пункт призначення, слідуючи по маршруту Конотоп – Чернечья – Хоружівка – Сорочинці.

Оперативна обстановка в регіоні вимагала рішучіших дій, тому, перебуваючи 18 листопада 1708 р. в районі села Хоружівки, Г. С. Волконський отримав уточнювальний указ царя на прискорення свого маршу до Сорочинців²². При цьому для зв'язку в дорозі між ставкою російського командування і загonom генерал-майора до Г. С. Волконського був спрямований царський ад'ютант С. О. Маврин, який доставляв Петру I донесення, а від нього передавав укази князеві, аж до його вступу в Сорочинці²³.

21 листопада 1708 р. князь Г. С. Волконський доповів цареві й О.Д. Меншикову, що «пришел я с кумандою в город Сароченц в добром здаровии»²⁴. Генерал-майор повідомив Петру I про свій марш наступне: «С кумандою шел с поспешением, как мог, хотя людей и лошадей утрудил»²⁵. Тут варто було б відмітити, що марш цього загону був не таким уже і «швидким» – трохи більше 120 км за 3 дні. Можливо, це було пов'язано з тим, що рухатися доводилося по розбитих дорогах пізньої осені й поблизу від зайнятих шведськими квартирами територій.

Прискорення маршу і здійснення швидкого контролю над Сорочинцями вимагала ще і політична обстановка, що склалася після виступу І. С. Мазепи проти царського уряду. У містечко неодноразово надходили універсали шведського командування і прибічників гетьмана, які закликали місцеве населення до озброєного опору російським військам²⁶. Про настрої сорочинської козачої старшини при підході до містечка сил Г. С. Волконського можна судити з його листа в листопаді 1708 року. Зокрема, він повідомляв що, прибувши до укріплень містечка, виявив повну відсутність старшини, яка залишилася вірною І. С. Мазепі і покинула місто, висунувшись до Гадяча в розташування шведських військ. Окрім цього, перш ніж покинути містечко, сорочинський сотник зруйнував частину міських комунікацій, «розметав на мелницах мост». При цьому Г. С. Волконським відзначалося, що населення Сорочинців у

цілому зустріло російські війська привітно («встретили нас благодарно») ²⁷. До того ж в містечку генерал-майор виявив миргородського полковника Д. Апостола, котрий пішов зі шведського табору. Він, побоюючись репресивних заходів щодо себе з боку царського уряду, попрямував «в свои маестности» ²⁸. Взявши «расспросные речи» з Д. Апостола, Г. С. Волконський направив його у кінці листопада в царську ставку для надання свідчень про обставини своєї «измены» ²⁹.

Ставці російського командування восени-зимою 1708 р. була украй потрібна інформація про розташування шведських військ. Для збору цих відомостей Г. С. Волконським відразу ж після прибуття в Сорочинці була організована розвідувальна служба. Розвідка велася за допомогою легких загонів, які знаходилися у безпосередній близькості від шведських позицій, захоплювали «языков» і відстежували усі переміщення військ Карла XII в районі їхніх зимових квартир. Такі дії були украй потрібні для того, щоб можна було контролювати загрозу Сорочинцям з боку шведів.

Для успішного виконання поставлених завдань із ведення розвідувально-диверсійних дій на підконтрольній території угрупованню Г. С. Волконського була потрібна іррегулярна кіннота. Ще при підготовці до маршу на Сорочинці 15 листопада 1708 р. генерал-майор звертався до О. Д. Меншикова з проханням «прибавить ко мне казаков и калмыков над неприятелем для лутчего поиска», посилаючись на те, що в його загоні знаходилося всього 150 донців «и те худоконные» ³⁰. Якщо до складу корпусу К. Е. Ренне біля Веприка були виділені донські козаки, калмики і компанійці А. Танского, то в Сорочинці були спрямовані з Харкова слобідські козаки Ізюмського полку на чолі з бригадиром Ф. В. Шидловським, які прибули у населений пункт 2 грудня 1708 р. і відразу ж підключилися до ведення розвідувальної діяльності ³¹. Ф. В. Шидловський повідомляв О. Д. Меншикову: «Выправили мы партию под местечко Сенчу командированных казаков. А с чем они посланные наши возвратятся, о том к вашей Светлости будем писат впред» ³².

Трохи пізніше, 14 грудня 1708 р., до складу корпусу Г. С. Волконського був спрямований ще один загін іррегулярних військ в 100 чоловік (донські козаки і калмики), виділених з корпусу К. Е. Ренне під Веприком ³³. Козачі загони надавали неоцінну допомогу гарнізону Сорочинців у захопленні «языків», які регулярно доставлялися ними у фортецю. Г. С. Волконський неодноразово повідомляв про такі операції іррегулярної кінноти: «Каторого языка привели ко мне из Лохвиц казаки и того языка с темиж казаками послал я да твоей светлости (О. Д. Меншикову. – Авт.)» ³⁴.

Із зрозумілих причин сорочинський гарнізон, як укріплений пункт, що знаходиться у безпосередній близькості із зимовими квартирами шведських військ, доставляв Карлу XII не менше занепокоєння, ніж той же Веприк. Тим паче, що 3 грудня 1708 р. угруповання військ у Сорочинцях було посилене піхотою, котра прибула у фортецю ³⁵. Це був не загін О. О. Головіна, а два батальйони від Київського і Нарвського піхотних полків на чолі з полковником Г. І. Карташовим («И по Его Царского Величества указу от Нарвского и Киевского полков из Лебедина вторые баталионы велено отправить в город Сорочинец под командою господина полковника Карташова» ³⁶). Тому, щоб знищити гарнізон або змусити російські війська в Сорочинцях покинути місто, шведському командуванню необхідно було застосувати нехарактерну для Карла XII тактику ведення війни – атаку фортеці.

Перша спроба захоплення Сорочинської фортеці була зроблена супротивником у кінці листопада 1708 р., коли з Лохвиці для цієї мети висунувся досить великий шведський загін у складі 4000 чоловік ³⁷. Про наближення ворожих сил до міста гарнізону стало відомо заздалегідь завдяки тому, що Г. С. Волконським була відправлена розвідувальна партія під маршируючі шведські колони, де розвідникам вдалося захопити двох «языків». На підставі отриманих від них відомостей князь повідомив 28 листопада 1708 р. О. Д. Меншикову, що шведські авангардні загони були помічені в районі Камишні, приблизно в 50 км від Сорочинців ³⁸.

Швидким кидком наблизившись до фортеці, того ж дня шведські війська спробували атакувати місто. Про подробиці нападу Г. С. Волконський повідомив у листі Петру I: «Пришли ани в передместья, и несколько дворов в передместье выпалили...

а как ани были в передместье, несколько из них побито»³⁹. Не бажаючи втягуватися в довготривалу облогу, шведські загопи в ту ж ніч покинули передмістя і висунулися до села Савинці. Знищивши цей населений пункт («выпалили ж»), шведи перекинули свої сили в містечко Камишанка.

Під час знаходження на зимових квартирах шведським військам довелося зіткнутися з ще однією важливою проблемою – нестачею провіанту і фуражу в тій кількості, яка була б здатна забезпечити армію короля. Щоб вийти із скрутного становища, з кінця листопада до середини грудня 1708 р. Карл XII, перебуваючи в Ромнах, інтенсивно поширював серед населення Гетьманщини універсали, в яких, окрім іншого, звучав заклик до місцевого населення про надання продуктів харчування для забезпечення шведської армії⁴⁰.

У листопаді 1708 р. в Ромни були запрошені представники козацької старшини з Лохвиці, Лукомлі, Чигирин-Дубровського, Пирятина, Чернух і Сенчи. З цих сотенних містечок було наказано зібрати на потреби шведської армії 24000 волів, 60000 житньої і 40000 пшеничної «осмачек» борошна⁴¹. Такого ж типу універсал був спрямований у кінці листопада 1708 р. і жителям Миргорода, щоб вони негайно відправили встановлену кількість провіанту до Лохвиці. Але жителі міста, не виконуючи вимог шведського командування, переправили цей документ у Сорочинці Г. С. Волконському. Вивчивши отримані відомості, генерал-майор через старшину Миргородського полку зробив контрзаходи і розповсюдив серед населення свій універсал, в якому закликав їх не поставляти в армію Карла XII провіанту⁴².

Тут хотілося б відмітити, що російська армія відчувала потреби в постачанні не менше супротивника і тому також вимагала від населення постачань у війська продовольства і фуражу. Втомлене від невгамовних апетитів протидіючих армій і важкого тягаря фуражировок населення Гетьманщини будь-якими способами намагалося уникнути передачі своїх запасів у війська. Генерал-майор Г. С. Волконський скаржився О. Д. Меншикову, що «каторые уневерсалы посланы в села и в деревни о провианте те уневерсалы ж мало слушают и провианту возят самое малое число. А драгунам и салдатам в провианте есть немалая нужда»⁴³.

Важким тягарем на місцевих жителів лягла ще одна повинність по виділенню в розпорядження російської кавалерії наявних у козацької старшини коней. Останнє в першу чергу стосувалося тих представників козацтва, які підтримали І. С. Мазепу. Зокрема, в середині грудня 1708 р. О. Д. Меншиков вимагав від Г. С. Волконського зібрати коней на території Миргородського полку, але зробити це було досить скрутно, оскільки майно ряду старшин було до цього часу вже розграбовано селянами або шведськими військами («А дом полковника Лубенского тамошние жители пограбили весь, только взята к нам одна лошадь его»)⁴⁴. Проте Г. С. Волконському вдалося все-таки направити в ставку князя кілька кобил і лошадей⁴⁵.

8 грудня 1708 р. російське командування приймає рішення про перекидання загонів кавалерії із Сорочинців у Миргород для зміцнення ще одного стратегічно важливого пункту в регіоні. Можливо, це було пов'язано з досить щільним розміщенням таких великих сил російської армії (драгуни Г. С. Волконського, козаки Ф. В. Шидловського і 2 піхотні батальйони Г. І. Карташова) в Сорочинцях, де їм стало затісно у фортеці. Окрім цього, можна припустити, що відправлення Г. С. Волконського в Миргород було пов'язане з кількома спірними ситуаціями, що сталися між ним і Г. І. Карташовим. Спочатку це були спори із-за пароля на вступ у місто, потім Г. С. Волконський скаржився князеві на непокору піхотного полковника, мабуть, під час з'ясування, кому повинна належати головна роль в керівництві сорочинського гарнізону⁴⁶. Таким чином виведенням загонів генерал-майора з Сорочинців і перекиданням його на іншу не менш важливу ділянку командування намагалося погасити подальший у край небажаний розвиток конфліктів, які періодично виникали між кавалерійськими і піхотними командирами у ході всієї Великої Північної війни і призводили до плачевних наслідків. Досить було б згадати непокору К. Е. Ренне вказівкам Б. П. Шереметева по вивезенню припасів із Мглина в жовтні 1708 р., внаслідок чого шведам дісталася багата здобич, що дозволила їм поповнити

свої запаси продуктів і фуражу («Неприятелское войско немалое себе довольство во всем от Мглина получило»⁴⁷).

9 грудня 1708 р. кавалерійський корпус Г. С. Волконського убув із Сорочинців у Миргород у супроводі загону Ф. В. Шидловського, який залишив у фортеці тільки 200 козаків на чолі з двома сотниками для оперативної розвідувальної служби⁴⁸. На прощання генерал-майор побажав Г. І. Карташову «фартецию Сорочинскою держать по указу царского Величества»⁴⁹.

У січні 1709 р. полковник Г. І. Карташов уже діяв у ролі коменданта – повноправного хазяїна Сорочинців. На нього покладалося усе коло обов'язків, що відповідають цій посаді: зміцнення захисних споруджень міста, заготівля на гарнізон провіанту і захист до останньої людини при атаці ворога⁵⁰. 12 січня на його адресу надійшов так званий царський «Указ для комендантів», складений після втрати Веприка і який визнав звід правил для неухильного виконання гарнізонами фортець в Гетьманщині: «Как во укреплении города, також и в провианте, трудиться... и в воинской амуниции... ежели неприятель будет ваш город отаковать... боронитца до последнего человека и ни на какой акорть с неприятелем никогда не вступать под смертною казнию»⁵¹. Окрім Г. І. Карташова, такі ж укази надійшли на адресу інших комендантів міст, розташованих на лінії зіткнення з супротивником: Охтирки – В. В. фон Делдена, Полтави – А. С. Келена, Ромен – П. П. Лассі⁵².

У цей же час, щоб оцінити сили гарнізонів фортець, російським командуванням було прийнято рішення провести ревізію артилерійського парку вище названих фортифікаційних пунктів⁵³. При цьому варто відмітити, що артилерія Сорочинської фортеці на початку січня 1709 р. зазнавала певних труднощів у забезпеченні боєприпасами і кваліфікованими артилеристами. Гармати, що знаходилися на озброєнні, були «нерегулярныя» і ядра, що знаходилися в обозі російської армійської артилерії, не підходили до них по калібру. Солдати гарнізону мали в наявності тільки «при каждом фузелере по 50 патронов». У цих обставинах було вирішено заряджати кріпосні гармати картечю, «дабы к отпору неприятельскому в том скудости не имели»⁵⁴. Також для збільшення парку артилерійських знарядь на початку грудня 1708 р. розглядалося питання про перекидання гармат з Лютенки в Сорочинці, стан яких оцінювався як «зелю хорошие»⁵⁵. Не вистачало в Сорочинцях і кваліфікованих фахівців артилерійської справи («людей мало, а пушкарей единого не имеем»)⁵⁶. З цієї причини ще Г. С. Волконський неодноразово звертався з проханням до командування російської армії про спрямування в його розпорядження фахівців артилерії⁵⁷.

Вимоги царя і його воєначальників щодо посилення кріпосних гарнізонів були не випадковими, оскільки до середини січня обстановка загострилася і з'явилася загроза нападу з боку шведської армії, у тому числі й на Сорочинці. Загони А. І. Ушакова, що вели розвідку в районі Гадяча, повідомляли зведення про можливий наступ військ Карла XII на цей населений пункт⁵⁸. Військовий історик М. Л. Юнаков вважав, що на цьому етапі ця думка була помилковою. Переміщення шведських військ у цей час у межах зайнятого ними квартирного району були насправді підготовчими заходами для вирішального маршу в східну частину театру військових дій⁵⁹.

Проте спроба прориву шведської армії на цьому сорочинському напрямі все-таки була зроблена 21 січня 1709 р., коли Карл XII направив до містечка сильний загін на чолі з підполковником Ю. Галле з Північно-Сконського рейтарського полку. Шведи планували раптовим і рішучим штурмом узяти Сорочинці. Але, попри те, що зовнішні ворота в ході бою були захоплені, штурмуючим не вдалося розвинути успіх, їм довелося відступити⁶⁰. У цей же час (22 січня) за повідомленням шведських джерел під стінами Сорочинців під час проведення розвідки околиць міста був смертельно поранений з фальконета підполковник Врангель із Сконського станового драгунського полку⁶¹. Втягуватися в довготривалу облогу шведи не планували. На думку історика А. Стілле, у них ще були свіжі спогади про труднощі «веприкської» кампанії⁶². Командування армії Карла XII обмежилося тим, що узабезпечило себе з боку угруповання російських військ, що знаходилися в Сорочинцях, зайняттям сильними гарнізонами Лохвиці і Лютенки, загони яких постійно патрулювали район⁶³. Князь О. Д. Меншиков

писав 20 січня 1709 р. царю, що супротивник «около Сорочинца кругом обретаеця»⁶⁴. З кінця січня 1709 р. сорочинський гарнізон виявився практично блокованим двома шведськими полками на чолі з полковником Г. Горном⁶⁵. Незважаючи на заходи, вжиті російським командуванням, умовна блокада Сорочинців тривала близько 6 місяців і продовжилася до травня 1709 року. Як повідомляв у своїй автобіографічній «сказці» офіцер Київського піхотного полку А. І. Казаринов – «был в местечке Сорочинцах 6 месяцев в осаде от шведских войск, Киевский и Нарвский полков 2 баталиона солдат, в команде господина полковника Карташова»⁶⁶.

На початку лютого 1709 р. російське командування прийняло рішення про проведення масштабного розвідувально-диверсійного рейду, в ході якого російські війська могли б зайти в тил основних сил шведської армії і знищити їхні найвіддаленіші загоны. Основним об'єктом атаки став корпус генерал-майора К. Г. Крейца, штаб якого знаходився в Лохвиці, а інші частини розміщувалися в Лютенці, Гадячі, Камишанці і Зуєвці⁶⁷. Від основних сил російської армії для виконання цих завдань виділявся спеціальний корпус («деташмент»), до складу якого увійшли піхотні й кінні полки, кінна артилерія, донські козаки та підрозділи І. І. Скоропадського. Очолити «деташмент» було доручено фельдмаршалові Б. П. Шереметеву, який мав уже достатній досвід здійснення рейдів у Прибалтиці (1701-1704 рр.), де подібні військові операції проводилися регулярно⁶⁸.

Окрім основних сил «деташмента», для підтримки рейду планувалося також притягнути і гарнізони фортець, що знаходяться на лінії зіткнення з супротивником, серед яких були і Сорочинці. Так, 26 лютого 1709 р., доповідаючи Петру I про результати операції проти угруповання шведських військ К. Г. Крейца, Б. П. Шереметев повідомив і про зроблену йому допомогу військовослужбовцями сорочинського гарнізону. Зокрема, фельдмаршал писав, що 25 лютого полковник Г. І. Карташов із Сорочинців направив легкий загін у складі козаків з сорочинським і корсуньським сотниками, капітана Нарвського полку Калетина і ад'ютанта Коптяжина напереріз відступаючому супротивникові для того, щоб «во время неприятельской переправы чинил поиск»⁶⁹. У результаті підлеглим Г. І. Карташова вдалося захопити на переправі через Псел генерального есаула А. М. Гамалію і зятя Д. Апостола А. Д. Горленка з дружинами і дітьми. Миргородський полковник повідомляв у листі до О. Д. Меншикова подробиці цієї акції і участі в ній козаків його полку: «Войска неприятельские из Лохвиц ко Пслу рушили, переправлялися чрез тех всех Савинцах выше Сорочинец, где оным великая трудность была за разлинием вод в переправе, на которой сотник мой сорочинский и хорунжий полковый с людми... ударивши... есаула генерального Гамалея з братом и зятя моего з женою и дочкою моею и з детми отгромили и палубов (понтонны. – Авт.) два... с челядью отбили»⁷⁰.

Трохи пізніше фельдмаршал відвідав Сорочинці, щоб особисто допитати «мазепинцев», котрі потрапили в полон, і оцінити стан сорочинського гарнізону⁷¹. Звідси ж за його указом силами загонів, що знаходяться у фортеці, була проведена розвідка з метою узяття «языків» і отримання інформації для розвитку подальших військових дій. Офіцер Нарвського піхотного А. І. Кушников повідомляв, що «по прибытии его превосходительства граф Шереметева командирован я был с полною от тех баталионов с ротою с капитаном-поручиком Воейковым под командою подполковника господина князь Мещерского для достания от неприятеля языков за реку Псел, где от неприятеля драгуна взяли и привели в Сорочинец»⁷².

Весною 1709 р. угруповання військ протиборчих сторін стали маневрувати по театру військових дій. Район розквартирування шведів став звужуватися, і ряд укріплених пунктів Гетьманщини, що знаходилися під контролем російської армії, перейшов в категорію тилкових. Гарнізонні полки стали покидати такі фортеці, але в Сорочинцях було вирішено залишити угруповання, що знаходилося в цьому районі, оскільки обстановка в цей період часу ще вимагала наявності великих сил на цій ділянці⁷³. Сорочинці в цей період стали одним з розвідувальних центрів російської армії, звідки вирушали легкі загоны і шпигуни для збору відомостей про супротивника. Такі відомості, що передаються по каналу «розвідники – пункт збору, в даному

випадку Сорочинці – штаб корпусу – ставка командування», давали можливість для правильного розподілу сил на тій або іншій ділянці бойових дій, а дані про місця зосередження шведських загонів дозволяли організувати диверсійні атаки (нальоти, засідки) на найуразливіші об'єкти.

Так, 26 квітня 1709 р. фельдмаршал писав цареві про доставлені відомості від «коменданта Сорочинського», який передавав отримані розвідниками дані про переміщення ворожих військ: «Неприятельское войско из Лютенки марширующее к Опошне, некоторая часть обратила ко Псолу к урочищу Шишкакам... И из онаго неприятельского действия я разсуждаю, что оные закрывают главной своей корпус, которой обретається близ Полтавы пасом Псолским»⁷⁴. Тобто зібрані розвідувальні відомості вказували на стягування усіх шведських сил в регіоні до головної армії під Полтаву. Виходячи з цього, наявність великих сил в Сорочинцях ставала даремною, тому в травні 1709 р. піхотні батальйони Г. І. Карташова були безперешкодно виведені із складу гарнізону фортеці і перекинуті в табір під Полтаву⁷⁵.

Хотілося б відмітити, що в 20-х числах травня 1709 р. в районі Сорочинців знову групувалися значні сили російської армії⁷⁶. Така концентрація військ в регіоні була пов'язана із загальним завданням для цього угруповання по контролю над лінією річки Псел, з метою відвертання прориву на цьому напрямі армії Карла XII («стать от Сорочинца в близости и по всей Псле реке были б розъезды и караулы, чтоб неприятель нечаянно нападения... не учинил»⁷⁷). Але після переможної для російської армії Полтавської битви 27 червня загроза Сорочинцям з боку шведської армії була остаточно ліквідована.

На завершення хотілося б відмітити, що разом з широко відомими населеними пунктами України, що тією або іншою мірою прославилися в період Великої Північної війни (Батурин, Веприк, Полтава й інші), існує ряд городків, сіл і містечок, мало висвітлених у світовій історіографії. Однак події, що розгортаються навколо них, у Полтавський період цього військового конфлікту представляють не менший інтерес для дослідників. Справа майбутнього для істориків – це збір і обробка додаткових документів, що зберігаються в архівах Росії, України, Білорусі, Швеції і Польщі, для глибшого вивчення цієї теми і всебічної оцінки того, що відбулося. Нижче подаємо низку документів, які стосуються тієї доби.

Доповнення (документи)

№ 1

1708, листопада 27. – Сорочинці. – Лист Г. С. Волконського до О. Д. Меншикова.
«Светлейший Князь мой милостивый Государь,

Покорне даношу твоей светлости сего ноября по 27 число с кумондрованными своими в городе Сорочинце за помощью божиею жив. Которого языка привели ко мне из Лохвиц казаки и того языка с темиж казаками послал я да твоей светлости. Униженный твой слуга князь Григорей Волконской. Из Сорочинца ноября 27го дня, 1708»

(РС НИА СПб ИИ РАН. – Ф. 83. – Оп. 1. – Д. 2736. – Л. 1)

№ 2

1708, грудня 6. – Сорочинці. – Лист Г. С. Волконського до О. Д. Меншикова.
«Светлейший князь мой милостивый государь,

Покорне доношу твоей Светлости сего декабря по 6 число в городе Сорочинце с комондированными милостию божию в добром здравии. Только Государь каторые уневерсалы посланы в села и в деревни о провианте те уневерсалы ж мало слушают и провианту возят самое малое число. А драгунам и салдатам в провианте есть немалая нужда. Я же доношу твоей Светлости сего числа поймали в веске Поповки казаки казака ж которой ехал с писмом из Рамны от полковника Лубинского. И того казака

и письмо послал я к твоей Светлости. А впредь какие получу ведомости а том к твоей Светлости писать буду. А по ведомостям неприятель еще стоит в Лохвицах и в Гадиче. И я сего числа пошлю доброю партию осведомица подлинно. Униженный твой слуга князь Григорий Волконської. Из Сорочинца декабря 6 дня, 1708»

(РС НИА СПб ИИ РАН. – Ф. 83. – Оп. 1. – Д. 2784. – Л. 1-1 об.)

№ 3

1708, грудня 8. – Сорочинці. – Лист Г. С. Волконського до О. Д. Меншикова.

«Светлейший князь мой милостивый Государь,

Покорне доношу твоей Светлости сего декабря 8 го дня писал ко мне бригадир Шидловской из Лютенки и прислал ко мне сердюцкого писаря каторой взят под Гадичеми от неприятелского войска. И оног писаря и письмо от брегадира Шидловского послал я к твоей Светлости. А по указу твоей Светлости я с кумандою своею и бригадир Шидловской со мною пойдем декабря 9 го дня да Миргородка. Писал я к твоей Светлости а пушках которые в Лютенки а указу от твоей Светлости не получил куда их повелишь. А не худо б что их приприводить в Сарочинцы. А пушки слышал я что зело хорошие. Как повелишь велено мне чтоб в Миргороде. А по осмотру посланного от меня капитана что фартеция Миргородка зело худая. Естли неприятел придет силен повелишь мне оный держать или как повелит твоя Светлость. А полковнику Карташеву по отъезде своем приказал фартецию Сорочинскою держать по указу царского Величества. Униженный твой слуга князь Григорей Волконської. Из Сорочинца декабря 8го дня, 1708го года»

(РС НИА СПб ИИ РАН. – Ф. 83. – Оп. 1. – Д. 2796. – Л. 1-1 об.)

№ 4

1708, грудня 10. – Миргород. – Лист Ф. В. Шидловского до О. Д. Меншикова.

«Светлейший римский и российский князь милостивейший мой Государь,

По указу Вашей княжой Светлости Сего декабря 10 числа пришил я з брегадою моею в Миргород з Господином Генералом маеором Князем Волхонским. А партию послал семсот коней к местечку Сенче и под Лохвицу. А двести человек казаков и двох сотников оставил в Сороченцах у Господина полковника Карташова. А какую от партии ведомость получу о том к вашей княжей Светлости буду писать впредь. Наинижайший ваш раб и слуга Шидловский. Из Миргорода декабря от 1708 10го»

(РС НИА СПб ИИ РАН. – Ф. 83. – Оп. 1. – Д. 2804. – Л. 1)

№ 5

1708, грудня 14. – Веприк. – Лист К. Е. Ренне до О. Д. Меншикова.

«Светлейший князь милостивый Государь,

Вашей княжей светлости доношу, сего дня о неприятеле какие у нас получены ведомости чрез поляка, который служит при полковнике господине Якавлеве И под Хмелевым взят он в полон, и оттоле взяли наши волохи. И явился у нас также сего дня. На предместье Гацяком взят мужик. И я оных допросил и те допросные речи послал до вашей княжей светлости. Присем доношу как я шел до Лебедина и был в Конотопе в то время для споможения. И дабы нам о неприятеле была общая ведомость дал господину генералу маеору Волконському по прошению ево казаков и калмыков сто человек. Также по указу вашей княжей светлости определено ему с полков гренадеров. И оной господин Волконської просил у меня, чтоб дал ему гренадеров ево полку, а наших полков вместо того хотел князь отпустить. И князь выше помянутых казаков и калмыков и гренадеров наших полков и моего полку по се число не отпускает. А нам в том самим есть оскудование. В прочем остаюся вашей княжей светлости всепонднейший слуга Карл Е. Ренне. Из Веприку дня 14го декабря 1708 г.»

(РС НИА СПб ИИ РАН. – Ф. 83. – Оп. 1. – Д. 2825. – Л. 1-2 об.)

1. Письма и бумаги императора Петра Великого (ПИБ). Т. VIII. Вып. 1. М.-Л., 1948. 407 с.; Т. VIII. Вып. 2. М., 1951. 775 с.; Т. IX. Вып. 1. М.-Л., 1950. 527 с.; Т. IX. Вып. 2. М., 1952. 1093 с.; Полтавская битва 27 июня 1709 года: Документы и материалы. М., 2011.– 807 с.
2. Наприклад: Голиков И.И. Деяния Петра Великого, мудрого преобразователя России, собранные из достоверных источников и расположенные по годам. Т. IV. – М., 1838. – 582 с.; Тельпуховский Б.С. Северная война. 1700 – 1721. Полководческая деятельность Петра I. – М., 1946. – 198 с.; Шутой В.Е. Борьба народных масс против нашествия армии Карла XII (1700 – 1709). – М., 1958 – 448 с.; Тарле Е.В. Северная война и шведское нашествие на Россию. – М., 2002. – 656 с.; Артамонов В.А. «Полтавское сражение»: к 300-летию Полтавской победы. – М., 2009. – 704 с. і інші.
3. Єдиною централізованою спробою публікації документів з фондів «Похідної канцелярії А.Д. Меншикова» стало видання двох томів «Трудов Императорского русского военно-исторического общества» (ТИРВИО) в 1909 році (ТИРВИО. Т. I. – Спб., 1909. 291 с.; Т. III. – Спб., 1909. 339 с.). Ця робота була далеко не повною і містила ряд дослідницьких помилок за текстом, наявність яких не раз відзначалася сучасними істориками періоду Великої Північної війни.
4. Іванюк С.А. Карл XII проти Веприка (грудень 1708 – січень 1709 р.) // Сіверянський літопис.– 2016. – № 1(127). Січень – лютий. – С. 93-96.
5. Adlerfeld G. The Military History of Charles XII, King of Sweden. V. III. London, 1740. P. 81.
6. 2 батальйон Переяславського і 1 батальйон Івангородського піхотних полків (Табель чисельності 3-х піхотних дивізій // Полтавская битва 27 июня 1709 года: Документы и материалы. М., 2011.– Табл. VI).
7. Г.С. Волконский Петру I 21.11.1708 р. // ПИБ. Т.VIII. Вып. 2. – М., 1951.– № 2867.– С. 983.
8. Петр I Н.Ю. Инфланту 3.12.1708 р. // ПИБ. – М.-Л., 1948. – Т. VIII. – Вып. 1.– № 2890. – С. 336.
9. А.Г. Волконский А.Д. Меншикову 4.12.1708 р. // РС НИА Спб ИИРАН). Ф. 83. Оп. 1. № 2778. Л. 1; Петр I А.Г. Волконскому 28.11.1708 р. // ПИБ. Т. VIII. Вып. 1. М.-Л., 1948.– № 2878.– С. 327.
10. Масловский Д.Ф. Записки по истории военного искусства в России. 1683-1762 год. (с планами, чертежами и схемами). Вып. I. Приложение № 3. – СПб., 1891. – С. 31.
11. До другої половини XVII ст. цей населений пункт носив іншу назву – Краснополь (Ляскоронский В.Г. Карты Украины составленные Левассером Бопланом // Ляскоронский В.Г. Гильом Левассер-де-Боплан и его историко-географические труды относительно Южной России.– Киев, 1901. – С. 26).
12. Арандаренко Н.И. Записки о Полтавской губернии. Ч. III. – Полтава, 1852.– С. 197; Великі Сорочинці // Історія міст і сіл Української РСР. Полтавська область. Т. 17.– Київ, 1967.– С. 667.
13. Г.С. Волконский Петру I 29.11.1708 р. // ПИБ. Т.VIII. Вып. 2. М., 1951. – № 2867. – С. 985.
14. Незважаючи на великі розміри Сорочинців відносно інших населених пунктів Гетьманщини, місто проте не змогло в грудні 1708 р. вмістити в кордонах кріпосних укріплень усі сили російської армії. Бригадирові Ф.В. Шидловському навіть довелося вивести свої козачі загони в містечко Ковалівку (1,5 км від Сорочинців), залишивши в Сорочинській фортеці лише 500 козаків (Ф.В. Шидловский А.Д. Меншикову 3.12.1708 р. // РС НИА Спб. ИИ РАН. Ф. 83. Оп. 1. № 2769. Л. 1-1 о.).
15. Барвинский В.А. Генеральное следствие о местностях Миргородского полка 1729-1730 г. // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. 9.– Полтава, 1912. – С. 152.
16. Макаренко Н. Городища и курганы Полтавской губернии (Сборник топографических сведений). Полтава, 1917.– С. 34-35.
17. Арандаренко Н.И. Записки о Полтавской губернии. Ч. III. Полтава, 1852. – С. 197.

18. Цапенко М.П. По равнинам Десны и Сейма. – М., 1970. – С. 114.
19. Б.П. Шереметев А.Д. Меншикову 15.11.1708 р. // РС НИА Спб. ИИ РАН. Ф. 83. Оп. 1. № 2674. Л. 1; Юнаков Н.Л. Северная война. Кампания 1708 – 1709 гг. Военные действия на левом берегу Днепра (ноябрь 1708 г. – июль 1709 г.) // ТИРВИО. Т. IV. – СПб., 1909. – С. 17.
20. Г.С. Волконский А.Д. Меншикову 16.11.1708 р. // РС НИА Спб. ИИ РАН. Ф. 83. Оп. 1. № 2680. Л. 1.
21. Для зайняття стратегічно важливих об'єктів у Гетьманщині російське командування застосовувало стандартну оперативну схему, коли драгунські загоны форсованим маршем спрямовувалися до населеного пункту і готували плацдарм для піхотних батальйонів, що підтягувалися до об'єкта пізніше. Після введення в містечко піхоти, кавалерія покидала його і перекидалася на інші важливі ділянки (Петро І А.Д. Меншикову 19.01.1709 р. // ТИРВИО. Т. III. – Спб., 1909. – № 80. – С. 79).
22. Г.С. Волконский А.Д. Меншикову 18.11.1708 р. // РС НИА Спб. ИИ РАН. Ф. 83. Оп. 1. № 2691. Л. 1.
23. Петро І С.А. Маврину 19.11.1708 р. // ПИБ. Т. VIII. Вып. 1. – М.-Л., 1948. – № 2858. – С. 316; Г.С. Волконский Петру І 25.11.1708 р. // ПИБ. Т. VIII. Вып. 2. – М., 1951. – № 2867. – С. 984.
24. ПИБ. Т. VIII. Вып. 2. – М., 1951. До № 2867. – С. 983; Батурицкий архив и другие документы по истории Украинского гетманства 1690 – 1709 гг. / Рук. проекта Т.Г. Таирова-Яковлева. СПб., 2014. – № 481. – С. 382.
25. ПИБ. Т. VIII. Вып. 2. – М., 1951. – № 2867. – С. 983.
26. Г.С. Волконский А.Д. Меншикову 5.12.1708 р. // РС НИА Спб. ИИ РАН. Ф. 83. Оп. 1. № 2779. Л. 1; И.П. Левенец Г.И. Головкину 9.11.1708 р. // ПИБ. Т. VIII. Вып. 2. – М., 1951. – № 2776. – С. 882.
27. ПИБ. Т. VIII. Вып. 2. – М., 1951. – № 2867. – С. 983.
28. Д. Апостол И.И. Скоропадскому 21.11.1708 р. // РГАДА. Ф. 124. Малорусские дела. Оп. 1. 1708 р. Д. 128. Л. 1-2; Петро І Г.Ф. Долгорукому 23.11.1708 р. // ПИБ. Т. VIII. Вып. 1. – М.-Л., 1948. – № 2868. – С. 321; Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи : соратники та прибічники. Київ, 2004. – С. 189-190.
29. Г.С. Волконский Петру І 25.11.1708 р. // ПИБ. Т. VIII. Вып. 2. М., 1951. До № 2867. С. 984.
30. Г.С. Волконский А.Д. Меншикову 15.11.1708 р. // РС НИА Спб. ИИ РАН. Ф. 83. Оп. 1. № 2673. Л. 2.
31. Ф.В. Шидловский А.Д. Меншикову 20.11.1708 р. // РС НИА Спб. ИИ РАН. Ф. 83. Оп. 1. № 2703. Л. 1.
32. Ф.В. Шидловский А.Д. Меншикову 3.12.1708 р. // РС НИА Спб. ИИ РАН. Ф. 83. Оп. 1. № 2769. Л. 1-1 о.
33. К.Э. Ренні А.Д. Меншикову 14.12.1708 р. // РС НИА Спб. ИИ РАН. Ф. 83. Оп. 1. № 2825. Л. 1 о.
34. Г.С. Волконский А.Д. Меншикову 27.11.1708 р. // РС НИА Спб. ИИ РАН. Ф. 83. Оп. 1. № 2736. Л. 1.
35. Г.С. Волконский Петру І 4.12.1708 р. // ПИБ. Т. VIII. Вып. 2. – М., 1951. – № 2867. – С. 985.
36. Офицерские сказки первой четверти XVIII века. Полевая армия. Сборник документов в 2-х томах. Т. 2 / Сост. К.В. Татарников. М., 2015. – С. 1843.
37. Шведські сили очолював генерал-майор кавалерії Ю.А. Мейерфельт – шеф Північно-Сконського рейтарського полку, а також полковник м. Горн і шеф Енчепингського піхотного полку полковник Г. фон Бухвальд (Г.С. Волконский Петру І 25.11.1708 р. // ПИБ. Т. VIII. Вып. 2. – М., 1951. – № 2867. – С. 984).
38. НИОР РГБ. Ф. 166. Меншиковы. № 15.7. Л. 1.
39. Г.С. Волконский Петру І 29.11.1708 р. // ПИБ. Т. VIII. Вып. 2. – М., 1951. – № 2867. – С. 984.
40. Наприклад: Манифест шведского короля Карла XII, 7 ноября 1708 г. // Бан-

тыш-Каменский Д.Н. Источники Малороссийской истории, собранные Д.Н. Бантыш-Каменским и изданные О. Бодянским. М., 1859. – С. 211.

41. Костомаров Н.И. Мазепа и Мазепинцы // Костомаров Н.И. Собрание сочинений. Исторические монографии и исследования. Кн. 6. Т. XVI. – СПб., 1905. – С. 650.

42. Г.С. Волконский А.Д. Меншикову 30.11.1708 р. // РС НИА Спб. ИИ РАН. Ф. 83. Оп. 1. №. 2752. Л. 1.

43. Г.С. Волконский А.Д. Меншикову .12.1708 р. // РС НИА Спб. ИИ РАН. Ф. 83. Оп. 1. №. 2752. Л. 1.

44. Шутой В.Е. Классовая борьба в период народной войны на Украине в 1708 – 1709 гг. // Известия Академии наук СССР. Серия истории и философии. Т. VI. № 4. М., 1949. – С. 320.

45. Г.С. Волконский А.Д. Меншикову 16.12.1708 р. // РС НИА Спб. ИИ РАН. Ф. 83. Оп. 1. №. 2843. Л. 1.

46. Г.С. Волконский А.Д. Меншикову 5.12.1708 р. // РС НИА Спб. ИИ РАН. Ф. 83. Оп. 1. №. 2781. Л. 1; Г.С. Волконский А.Д. Меншикову 7.12.1708 р. // РС НИА Спб. ИИ РАН. Ф. 83. Оп. 1. №. 2789. Л. 1.

47. Б.П. Шереметев Петру I 20.10.1708 р. // Письма к государю императору Петру Великому от генерал-фельдмаршала, тайного советника, мальтийского, с. Апостола Андрея, великого орла и прусского ордена кавалера, графа Бориса Петровича Шереметева. Ч. 2. – М., 1778. № 154. – С. 95-100; ТИРВИО. – Спб., 1909. – Т. I. – № 27. С. 23; ПИБ. Т. VIII. Вып. 2. – М., 1951. – № 2671. – С. 726.

48. Г.С. Волконский А.Д. Меншикову 20.12.1708 р. // РС НИА Спб. ИИ РАН. Ф. 83. Оп. 1. №. 2804. Л. 1.

49. Г.С. Волконский А.Д. Меншикову 8.12.1708 р. // РС НИА Спб. ИИ РАН. Ф. 83. Оп. 1. №. 2796. Л. 1 о.;

50. РГАДА. Ф. 9. Кабинет Петра Великого. Оп. 2. Отд. I. Д. 30. Л. 268.

51. ПИБ. Т. 9. Вып. 1. – № 2972. – С. 20-21; Там само. – № 2975. – С. 22.

52. Иванюк С.А. Забытый 5-й батальон. К вопросу о гарнизоне Полтавской крепости в 1709 году // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 4. – Волгоград, 2014. – № 1 (25). – С. 15.

53. Б.П. Шереметев Я.В. Брюсу 12 січня 1709 р. // ТИРВИО. Т. III. – Спб., 1909. – № 70. – С. 70.

54. Б.П. Шереметев Я.В. Брюсу 13.01.1709 р. // Сборник Русского исторического общества. – Т. 25. – № 183. – С. 143.

55. Г.С. Волконский А.Д. Меншикову 8.12.1708 р. // РС НИА Спб. ИИ РАН. Ф. 83. Оп. 1. №. 2796. Л. 1.

56. Г.С. Волконский Петру I 29.11.1708 р. // ПИБ. Т. VIII. Вып. 2. М., 1951. До № 2867. С. 985.

57. Г.С. Волконский А.Д. Меншикову 28.11.1708 р. // РС НИА Спб. ИИ РАН. Ф. 83. Оп. 1. №. 2741. Л. 2.

58. А.И. Ушаков Петру I 17.01.1709 р. // ТИРВИО. Т. III. Спб., 1909. № 78. С. 77.

59. Юнаков Н.Л. Северная война. Кампания 1708 – 1709 гг. Военные действия на левом берегу Днепра (ноябрь 1708 г. – июль 1709 г.) // ТИРВИО. Т. IV. Спб., 1909. – С. 46.

60. Варто відмітити, що полтавський дослідник Н. Макаренко у своїй науковій роботі повідомляв про сліди руйнувань на місці південних воріт Сорочинської фортеці (Макаренко Н. Городища и курганы Полтавской губернии (Сборник топографических сведений). – Полтава, 1917. – С. 35).

61. Adlerfeld G. The Military History of Charles XII, King of Sweden. V. III. London. 1740. P. 94.

62. Стилле А. Карл XII, как стратег и тактик в 1707 – 1709 гг. СПб., 1912. С. 69.

63. Шутой В.Е. Борьба народных масс против нашествия армии Карла XII (1700 – 1709). – М., 1958. – С. 346.

64. ПИБ. Т. IX. Вып. 2. – М., 1952. – № 2991. – С. 591.

65. Nordberg J.A. Histoire de Charles XII, roi de suedes. V. II. J. – M. Husson, 1748. P. 275.

66. Офицерские сказки первой четверти XVIII века. Полевая армия. Сборник документов в 2-х томах. Т. 2 / Сост. К.В. Татарников. – М., 2015. – С. 1695.
67. Generalstaben: Karl XII på slagfältet: karolinsk slagledning sedd mot bakgrunden av taktikens utveckling från äldsta tider. V. III. Stockholm, 1919. Karta 23 a.
68. Масловский Д.Ф. Записки по истории военного искусства в России. 1683-1762 год (с планами, чертежами и схемами). Вып. I. Приложение № 3. – СПб., 1891. – С. 667.
69. Письма к государю императору Петру Великому от генерал-фельдмаршала, тайного советника, мальтийского, с. Апостола Андрея, белого орла и прусского ордена кавалера, графа Бориса Петровича Шереметева. Ч. 2. – М., 1778. № 175. – С. 146-145; Д. Апостол А.Д. Меншикову 25.02.1709 р. // ПИБ. Т. IX. Вып. 2. – М., 1952. – До № 3112. – С. 752-753.
70. Шутой В.Е. Борьба народных масс против нашествия армии Карла XII (1700 – 1709). – М., 1958. – С. 362.
71. Б.П. Шереметев Петру I 20.03.1709 р. // ТИРВИО. Т. III. – СПб., 1909. – № 122. – С. 124.
72. Офицерские сказки первой четверти XVIII века. Полевая армия. Сборник документов в 2-х томах. Т. 2 / Сост. К.В. Татарников. – М., 2015. – С. 1843.
73. Б.П. Шереметев Петру I 28.02.1709 р. // Письма к государю императору Петру Великому от генерал-фельдмаршала, тайного советника, мальтийского, с. Апостола Андрея, белого орла и прусского ордена кавалера, графа Бориса Петровича Шереметева. Ч. 2. М., 1778. – № 176. – С. 149.
74. Письма к государю императору Петру Великому от генерал-фельдмаршала, тайного советника, мальтийского, с. Апостола Андрея, белого орла и прусского ордена кавалера, графа Бориса Петровича Шереметева. Ч. 2. – М., 1778. № 176. – С. 213.
75. Офицерские сказки первой четверти XVIII века. Полевая армия. Сборник документов в 2-х томах. Т. 2 / Сост. К.В. Татарников. – М., 2015. – С. 1853.
76. Б.П. Шереметев Петру I 29.05.1709 р. // Письма к государю императору Петру Великому от генерал-фельдмаршала, тайного советника, мальтийского, с. Апостола Андрея, белого орла и прусского ордена кавалера, графа Бориса Петровича Шереметева. Ч. 2. М., 1778. № 176. С. 236; Юнаков Н.Л. Северная война. Кампания 1708 – 1709 гг. Военные действия на левом берегу Днепра (ноябрь 1708 г. – июль 1709 г.) // ТИРВИО. Т. IV. – СПб., 1909. – С. 116.
77. Г.И. Головкин И.И. Скоропадському 29.05.1709 р. // Материалы Военно-Учебного Архива Главного Штаба. Т. 1. – СПб., 1871. – Стб. 662.

На основании ряда ранее неопубликованных документов из фонда «Походная канцелярия А. Д. Меншикова» собрания «Русской секции» Научно-исторического архива Санкт-Петербургского института истории Русской академии наук обстоятельно освещаются события Полтавского периода Великой Северной войны (осень 1708 – лето 1709 гг.) в районе городка Сорочинцы.

Ключевые слова: Сорочинцы, Петр I, Карл XII, Полтава, Северная война.

On the basis of a number of previously unpublished documents from the fund of «Marching Office Menshikov» in the «Russian section» Scientific and historical archive of the St. Petersburg Academy of Sciences Institute of detail tells the story of the highlights of the events during the Great Northern War (autumn 1708 -. Summer 1709) in the area Sorochinty town.